In-Nies tas-Snajja, fl-Ewwel Snin ta' l-Ingliżi f'Malta

(Jaqbad mal-faċċ. 114 f'"Il-Malti" ta' Diċ. 1953)

II. — IL-HADDIEDA, IN-NAGHALA, L-ARMIERA U L-KALDARANA

Ta' ĠUŻE' GATT

IL-HADDIEDA, in-Nagħala, l-Armiera u l-Kaldarana tal-Belt, Bormla, l-Isla u l-Birgu kienu f'"Għaqda" waħda, taħt il-ħarsien ta' San Eloġju, Isqof, bl-artal, fiż-żmien li sa nsemmu, fil-Knisja tal-Patrijiet ta' Ġieżu tal-Belt.

Mons. Mifsud igħid, fl-"Archivum Melitense", Vol. III, p. 44, li dawn in-nies tax-xogħol ma kinux jilbsu ta' Fratelli, bħal xi Għaqdiet ta' snajja' oħra, u għalhekk jiġi li ma kellhom ebda Fratellanza.

Għakemm dawn l-erba' snajja' kienu flimkien, kull waħda kellha l-Konslu tagħha. B'danakollu, xi drabi, wieħed kien jista' jagħmilha ta' Konslu ta' kemm-il-sengħa. Bħallikieku, fl-1809, insibu li l-Imgħallem Haddied Ġanpatist Muscat, kien Konslu tal-Haddieda, Armiera u Nagħala.

Kif jidher mill-ktieb ta' konsulti tal-Għaqda, l-ewwel darba li Muscat ġie maħtur Konslu tal-Haddieda minn sħabu, kien fil-laqgħa li saret fil-25 ta' Ġunju 1796.

Muscat kien wieħed mill-Imgħallmin l-aktar twajba fis-sengħa tiegħu. Għax għal ħabta ta' l-1791, fi żmien il-Gran Mastru Rohan; wara eżami li għamel, il-Gvern wiegħdu li kellu jilħaq Kapu Mastru tal-Haddieda fil-Ferrerija (Tarzna) ta' l-Ordni, li dari kien hemm flok dak il-bini ta' quddiem it-Teatru Rjal.

Fl-imblokk tal-Franċiżi, Muscat ħareġ mill-Belt, bħal ħafna Maltin oħra. u mar joqgħod Hal Balzan. Fil-11 ta' Marzu 1800, il-Kap tal-Maltin, Alex. John Ball, issokta jaħtru Konslu tal-Haddieda, għall-ħila u l-onestà tiegħu, bis-setgħat u l-qligħ li jitlob dan l-impieg.

Muscat dam għal ħafna żmien Konslu, ta' kull darba jiġġedded minn sħabu, billi dawn il-Konslijiet kienu jsiru għal sena, jew sentejn, kif igħid l-Istatut tal-Għaqda tagħhom.

Għall-ewwel, Muscat kien bil-ħanut il-Belt, fit-triq id-dejqa ta' taħt il-Kwartier ta' Putirjal. Iżda, għal ħabta ta' l-1802,

Muscat ġie msejjaħ il-Palazz mill-Gvernatur Ball u s-Segretarju Pubbliku, Macaulay, fejn wissewh biex ifittex ibattal il-ħanut u joħroġ minn hemm. Muscat wera d-Digriet tal-Gran Mastru lil Ball, ta' meta l-Gvern ta' l-Ordni tah l-imsemm ħanut għalih u għal niesu. Ball ra li, f'dil-biċċa, Muscat kellu raġun. Iżda, billi dak il-post kien meħtieġ ħafna, għax riduh għall-Fizzjal tal-Għassa ta' Putirjal, Muscat kellu joħroġ minn hemm. Il-Gvern tah ħanut ieħor, f'wieħed minn dawk l-imħażen li sa qabel il-gwerra kien hemm taħt l-Università, fi Triq San Kristofru, il-Belt.

Għedna li Muscat kien Konslu ta' tliet snajja': Haddieda, Nagħala u Armiera. Iżda, id-drawwa kienet li kull sengħa taħtar Konslu għaliha. Għalhekk ma nistgħux ngħidu sewwa kif Muscat kellu dik is-setgħa kollha li semmejna. Tgħid Muscat, li, bħalma rajna, kien ta' ħila kbira, għamilha ta' hekk għal xi żmien, fin-nuqqas ta' Konslijiet oħra? Jista' jkun. Għax insibu li fil-25 ta' Ġunju 1809, l-Imgħallmin Haddieda, bħala Konslu tan-Nagħala, għażlu lil Kustanz Borg.

L-ewwel isem ta' Konslu tal-Kaldarana li ġie f'idejna, fi żmien l-Ingliżi, kien ta' Bastjan Barra, meta dan ġie maħtur, mill-Imgħallmin Kaldarana, f'laqgħa li saret fit-8 ta' Lulju 1804, bħala Konslu tas-sengħa tagħhom.

Li wieħed ikun magħżul minn sħabu, ma kienx biżżejjed biex jiġi magħruf b'Konslu, kemm-il darba dan ma jkunx imgħoddi wkoll mill-Gvernatur li jkun, billi dawn, meta Gżiritna għaddiet f'idejn l-Ingliżi, daħlu f'dik is-setgħa li kellhom qabilhom il-Gran Mastri ta' l-Ordni ta' San Ġwann.

Il-Konslu maħtur jagħmel petizzjoni lill-Gvernatur, fejn jitolbu biex iwettqu fil-kariga li tawh sħabu. Dan jibgħatha l-Qorti, ħalli tistħarreġ il-biċċa hi. Jekk din tgħid li l-għażla tiegħu saret sewwa, il-Gvernatur jgħaddih ukoll.

Il-Konslijiet tas-snajja', barra milli kienu jagħmlu l-eżami lil kull min irid isir Imgħallem, kienu jaqdu wkoll bħala Periti f'kull tilwim li jinqala' bejn il-ħaddiem u min iħaddmu. Kien isir kollox bil-ġurament minn dawn il-Konslijiet. Għalhekk, kemm l-eżami u kemm il-perizja, kienu jsiru dejjeb bir-reqqa kollha, bla ma jżommu ma' dan, jew ma' dak.

Terġa', anqas ma kien biżżejjed li, biex wieħed isir Imgħallem, igħaddi mill-eżami biss. Għax, qabel ma l-Qorti tirrikkmanda lill-Gvernatur, kienet titlob tagħrif dwaru wkoll lill-

Gran Viskont, biex tara jekk hux raġel sewwa. U meta, fl-1801, sar l-Intendent tal-Pulizija, xi drabi, l-imsemmi tagħrif, beda jintalab lit-tnejn, waqt li drabijiet oħra daqqa l-wieħed u daqqa l-ieħor. Iżda dawn kienu għall-ibliet biss. Għax, għall-irħula l-Qorti tistaqsi lill-Logutenent tal-post.

Ukoll meta wieħed irid jaħdem f'xi żewġ snajja' milli semmejna, kienu jagħtuh. Biss irid jagħmel l-eżami minn żewġ Konslijiet. Bħallikieku, Salvu Borg, f'Novembru ta' l-1809, talab biex isir Ħaddied u Nagħal. Għal ta' l-ewwel għadda mill-Konslu Ġanpatist Muscat, u, għal tat-tieni, mill-Konslu Kustanz Borg. Għalhekk, għalkemm l-erba' snajja' kienu f'Għaqda waħda, l-ebda wieħed mill-Imgħallmin tagħha ma kien jista' jaħdem f'xi sengħa oħra minn ta' sħabu, kemm-il darba qabel ma jagħmilx l-eżami mill-Konslu ta' dik is-sengħa li jrid iżid ma' tiegħu. Ara kemm hu hekk. Wieħed li kien jaħdem ta' Ħaddied biss, ried isir Nagħal ukoll. Fuq hekk, biex jilħaq fis-sengħa li talab, kellu jgħaddi mill-Konslu Borg.

Dari, meta kienu jridu jiftħu xi ħanut fil-Belt, jew il-Furjana, inkella fil-Kottonera, kemm jekk dana jkun għal xi snajja', kemm għal xi ħwejjeġ oħra, kienet drawwa li ma jsemmu xejn il-post sewwa fejn iriduh; iżda, fit-talba li jagħmlu għalih, igħidu biss li jriduh f'waħda mill-erbat ibliet.

Fl-aħħar xhur tas-sena 1809, Ċikku Pawlu Vinci talab li biex igħajjex il-familja tiegħu, jixtieq jiftaħ ħanut f'waħda mill-erbat ibliet, u fih jaħdem is-sengħa tiegħu ta' ħaddied, barra milli jagħtuh ukoll li jista' jixtri u jbigħ dak kollu li għandu x'jaqsam ma' din is-sengħa.

Il-Qorti qalet li dana Vinci hu mill-Provinċja ta' Lecce li tagħmel mas-Saltna ta' Napli. Ilu Malta madwar 26 sena. Ġie mibgħut hawn bħala furzat (ħabsi), flimkien ma' oħrajn, mir-Re ta' Napli, biex jaqdfu fuq ix-xwieni ta' l-Ordni (1). Fit-8 ta' Settembru, 1796, il-Gran Mastru Rohan tah il-grazzja tal-ħelsien. Vinci baqa' hawn, jaħdem ta' ħaddied ma' ħaddieħor. Fil-11 ta' Settembru, 1805, talab u qala' li jissokta joqgħod Malta. Issa tħajjar li jiftaħ ħanut għal rasu. Il-Qorti u l-Gran Viskont ma sabu xi jgħidu xejn fih. Għalhekk, il-grazzja tħalliet f'idejn

(1) Dari kienet drawwa li kemm il-Papa kemm il-Prinċpijiet ta' l-Italja, biex igħinu l-Ordni, xi drabi kienu jibagħtulu l-ħabsin tagħhom biex jaqdfu fuq ix-xwieni ta' l-Ordni bla ħlas xejn.

il-Gvernatur. Iżda dan bagħat lura l-petizzjoni ta' Vinċi lill-Qorti, biex f'dil-biċċa tagħmel hi. U din tatu.

Minn dan li għidna naraw, li meta xi barrani jkun ilu hawn żmien, xi drabi kienu jagħtuh ukoll li jibqa' jaħdem is-sengħa tiegħu fost il-Maltin. Iżda, drabijiet oħra, meta missirijietna ġie li sabu ruħhom imfixkla minnnhom, qamu malajr biex iħarsu l-għajxien tagħhom minn dawn il-barranin.

Fid-29 ta' April, 1809, l-Imgħallmin Ġennaro Canoni, Ġużè Canonico, Duminku Ferrajoli, Nikol Mancho u Ġużè Flero għamlu petizzjoni lill-Gvernatur. Fiha qalu li huma jinsabu Malta, billi ġew minn Ġibiltà, biex imorru lejn arthom, Sqallija. F'Ġibiltà kien ilhom is-snin jaħdmu fis-sengħa ta' kaldarana, biex jaqilgħu l-għajxien tagħhom. Għalhekk xtaqu jieqfu hawn għal xi 15 jew 20 ġurnata, ħalli bix-xogħol li jagħmlu, jistgħu jfaddlu dik ix-xi ħaġa biex biha jissoktaw il-vjaġġ tagħhom lejn Sqallija. U għal dana, jekk irid il-Gvernatur, għandhom ukoll nies li jagħmlu tajjeb għalihom.

Fil-5 ta' Mejju, fit-tagħrif li l-Qorti tat lill-Gvernatur, wettqet dak li qalu l-kaldarana Sqallin. U billi ma sabet tgħid xejn ħażin fuqhom, kienet tal-fehma li jista' jagħtihom dak li xtaqu. Biss, malli jispiċċa ż-żmien li talbu, ifittxu jitilqu minn hawn.

Il-Gvernatur qata', fis-6 ta' Mejju, li jsir kif qalet il-Qorti.

Iżda dan ma kienx biżżejjed għall-Isqallin. Għax Malta għoġbithom ħafna, u riedu jibqgħu iżjed. Fuq hekk Ġennaru Canonico għamel talba oħra lill-Gvernatur. Fiha qal li hu l-Kap tal-Kumpannija tal-Kaldarana li hi mgħaqqda minn 10 min-nies. Bħalma jaf, għamlu żmien jaħdmu s-sengħa tagħhom f'Ġibiltà. Iżda, billi huma minn Sqallija, riedu jmorru lejn arthom. Għaddew minn Malta; imma hawn, b'għalja kbira tagħhom, sefgħu mgħarrfa li Gżirithom waqgħet f'idejn il-Franċiżi. Għalhekk ma jistgħux imorru lejn arthom. Huma jnisabu qegħdin f'Malta billi l-Gvernatur għoġbu jagħtihom is-setgħa li jaħdmu hawn, fis-sengħa tagħhom, għaż-żmien ta' 20 jum, li waslu biex jispiċċaw. Minħabba l-ħila kbira li wrew fil-ħidma tagħhom, il-Maltin imorru għandhom bil-kotra. Sa mill-ibgħad irħula ġew biex isewwulhom dawk il-ħwejjeġ tar-ram li kellhom bil-ħsara. Dawn mhux biss raw li x-xogħol li sarilhom kien maħdum b'sengħa kbira, imma sabu wkoll li qablilhom ħafna, billi ħallsu ftit. Għax b'hekk ħelsu bin-nofs li drabijiet oħra kienu jeħlu għand ħaddieħor. Barra minn dan, bosta xogħlijiet qodma li mill-Maltin kie-

nu magħduda li m'humiex tajbin iżjed, huma sewwewhom u ġabuhom ġodda.

F'idejhom għandhom ħafna xogħol li dalwaqt jispiċċawh. Terġa' ta' sikwit iġibulhom ħwejjeġ bil-gzuz biex isewwuhom. Iżda ma jittarrfux iżommuhom, billi, tista' tgħid, għoddu spiċċa ż-żmien tal-permess li tawhom. Fuq hekk talbu lill-Gvernatur li jtawlilhom il-qagħda tagħhom hawn għal xahar ieħor jew iżjed, kif jogħġob lilu, billi dil-ħaġa hi ta' bosta ġid għan-nies tal-Gżira, fil-waqt li huma mhejjija li jġibu xi Malti biex jagħmel tajjeb għalihom, kemm-il-darba jidhirlu li jinħtieġ li jsir hekk.

Il-Gvernatur tahom, fl-24 ta' Mejju, ix-xahar li talbu.

Għall-miġja ta' dawn il-kaldarana barranin fi Gżiritna, u l-qagħda tagħhom hawn, l-Konslu tal-kaldarana Maltin, li fiż-żmien li qed insemmu (1809) kien Ċikku Schembri, għamel petizzjoni lill-Gvernatur f'ismu u f'isem sħabu tas-sengħa tiegħu. Fiha qal li f'Malta, bejn imgħallmin u lavranti, jinsabu 24 kaldarana barranin. Dawn ħadu l-ftit xogħol li hawn, u b'hekk qed itellfu l-ħobż lill-Maltin. Iżda, għalkemm iż-żmien li ngħata lilhom mill-Gvernatur, biex jistgħu joqogħdu hawn, ilu li spiċċa minn xi jiem (Schembri ma kienx jaf bix-xahar ieħor li tawhom), dawn baqgħu f'Malta, jieħdu x-xogħol tal-Maltin. Għalhekk talbu biex jieħu ħsieb tal-ħsara li qed issir.

Il-Qorti, wara talba mill-Gvernatur, biex tagħtih tagħrif dwar din it-tilwima, qablet, fid-9 ta' Ġunju, 1809, li t-talba tal-kaldarana Maltin tiġi mismugħa u milqugħa, billi, l-imsemmija kaldarana Sqallin, kellhom jitilqu minn hawn, malli jispiċċa ż-żmien mogħti lilhom, kif hekk sar wara bl-ordni tal-Gvernatur.

Għalkemm il-"Għaqda" tal-Ħaddieda, eċċ., bħalma għarrafna, kellha l-Artal tagħha f'Ta' Ġieżu, u fiha kienet tiġbor innies ta' dawn is-snajja' tal-Belt, Bormla, l-Isla u l-Birgu, b'danakollu magħha jagħmlu wkoll dawk ta' l-irħula li kienu jaqgħu taħt il-ġurisdizzjoni tal-Qorti tal-Kistlanija. Iżda, biex niftiehmu aħjar, ikollna mmorru daqsxejn lura. Fil-bidu li Malta għaddiet f'idejn l-Ordni, Gżiritna ġiet maqsuma f'żewġ Taqsimiet. Innaħa tal-Lvant bdiet tagħmel sehem mal-Qorti tal-Kistlanija tal-Birgu, u wara tal-Belt. L-oħra tal-Punent baqgħet ma' dik ta' l-Imdina. Mela, f'Malta, kellna żewġ Qrati, bis-setgħat kollha tagħhom, magħduda wkoll il-mewt. Fi żmien l-Ingliżi baqgħu hekk ukoll għal xi snin. Minn dan naraw il-għala xi wħud mill-

irħula kienu jagħmlu mal-Qorti tal-Belt, u mhux ma' dik ta' l-Imdina.

Fl-1811 insibu li wieħed minn raħal ried isir ħaddied. Fuq hekk, eżaminah il-Konslu Pawlu Borg, bin Baskal, mill-Belt. It-tagħrif lill-Qorti tal-Kistlanija, dwar dak li tħajjar biex isir Imgħallem, għamlu l-Logutenent tal-Qrendi.

L-imsemmi Borg sar Konslu tal-Ħaddieda minn sħabu flok Ġanpatist Muscat, f'laqgħa li saret fil-25 ta' Ġunju, 1811, fil-Knisja ta' Ġieżu, quddiem l-Altar tal-Protettur tagħhom, San Eliġju, Isqof. U mill-Gvernatur twettaq fit-3 ta' Lulju.

Mons. Mifsud igħid (Archivum Melitense, vol. III, p. 42) li dawn in-nies tas-Snajja' baqgħu, sa l-1835-40, jagħżlu l-Konslijiet tagħhom.

(Jissokta)